

**„Szociológia Doktori
Iskola”**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

„Gyarmati Andrea”

„Nagyszülők és unokák”

**„A nagyszülőktől az unokák felé irányuló gondozási transzferek jellege és
változása”**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

„Husz Ildikó Ph.D”
egyetemi docens

Budapest, 2015.

„ Szociológia és Társadalompolitika Intézet”

TÉZISGYŰJTEMÉNY

„Gyarmati Andrea”

„Nagyszülők és unokák”

„A nagyszülőktől az unokák felé irányuló gondozási transzferek jellege és változása”

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

„Husz Ildikó Ph.D.”
egyetemi docens

© „Gyarmati Andrea”

Tartalomjegyzék

1. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK, A TÉMA INDOKOLTSÁGA.....	4
1.1. Elméleti összefüggésrendszer	5
2. FELHASZNÁLT MÓDSZEREK	8
3. AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI	10
4. FŐBB HIVATKOZÁSOK.....	15
5. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK.....	26

1. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK, A TÉMA INDOKOLTSÁGA

Európa minden országában ismert demográfiai jelenség az idősödés. Az Európai Bizottság 2014-es Jelentése szerint a 65 évesnél idősebbek aránya 2060-ra a jelenlegi 18%-ról 28%-ra, míg a 80 évesnél idősebbek aránya 5%-ról 12%-ra fog növekedni. Az idősödés az első demográfiai átmenettel indult el, amikor a születések számának csökkenésével párhuzamosan megnőtt a születéskor várható élettartam. Ezt a jelenséget a *családok vertikális terjeszkedésének* is nevezik, ami azt jelenti, hogy egyre több családban van jelen egyszerre három vagy négy generáció, ugyanakkor az oldalági rokonság kevésbé kiterjedt. A gyermekeknek egyre nagyobb az esélye arra, hogy nagyszüleik még a felnőtté válásukkor is életben legyenek, így egyre gyakoribb a generációk közti kapcsolat szemben a generációkon belüli kapcsolatokkal. Nagy-Britanniában például a 20 éves korosztály 80%-ának vannak élő nagyszülei, azaz a három vagy négy generáció lehet jelen egyszerre a családban (Hagestad–Uhlenberg, 2007.)

Mindez azért fontos, mert potenciálisan, pusztán a demográfiai változások miatt egyre több nagyszülői segítség fog a családok rendelkezésére állni. Ugyanakkor, mivel az anyák egyre későbbi életkorban vállalkoznak a gyermekszülésre, a nagyszülővé válás is egyre későbbi életkorban következik be, így a gyermekek gondozásával párhuzamosan a nagyszülők is gondozásra fognak szorulni. A nagyszülők segítségére a gyermekgondozásban emellett az uniós foglalkoztatási célok teljesülése szempontjából is egyre inkább szükség lesz. Az Európai Bizottság által kiadott Európa 2020 stratégia céljai között megfogalmazódik a 20-64 éves nők foglalkoztatási rátájának legalább 75%-ra emelése 2020-ig (Európai Bizottság, 2010). Az EU 28 tagállamának átlagában az Eurostat adatai¹ szerint női foglalkoztatási ráta 2013-ban 62,6% volt, ezen belül Magyarországon mindössze 57%.

Az idősekről, nagyszülőkről alkotott kép napjainkban változáson megy keresztül. Egyre több kutatás, policy (vö. active ageing) ismeri fel, hogy erőforrást (és nem terhet) jelentenek a családok és az egész társadalom számára. Emellett sem empirikusan, sem elméletileg nem tisztázott kérdés a gondozási transzferek viszonya más (intergenerációs) transzfertípusokhoz. A témában való elmélyülést a fentiekén túl az is indokolja, hogy az intergenerációs kapcsolatok, ezen belül az itt vizsgált nagyszülői gyermekgondozás kutatása a szociológiai

¹http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_10&language=en

elemzésekben nemcsak Magyarországon, de Európában is gyermekcipőben jár. Főként amerikai és az Egyesült Királyságra vonatkozó empirikus adatok állnak rendelkezésre a nagyszülőségről.

Hazai empirikus adatfelvétel, elemzés az intergenerációs gondozási transzferekről, ezek időbeli változásáról tudomásom szerint még nem készült.² Ezért a dolgozatomnak a szokásosnál nagyobb része foglalkozik a téma szakirodalmi körüljárásával mind elméleti, mind empirikus szinten. Fontosnak tartom a fogalmak konceptualizálását, a nagyszülői kisgyermekgondozást befolyásoló mikro és makroszintű tényezők részletes bemutatását, ezen tényezők egymáshoz való lehetséges viszonyának modellezését. Az ez után következő történeti részben az intézményi szintű változásokat (gondozási rezsimek) mutatom be, majd az empirikus adatelemzés kvantitatív, keresztmetszeti adatokra épülő részében a nagyszülői gyermekgondozást befolyásoló tényezőket elemzem. Az időmérlegnaplók alapján rendszerváltás előtti és utáni változásokat is meg tudtam vizsgálni. Végül a kvalitatív adatelemzéssel a változások mögötti attitűdöket, értékeket, motivációkat igyekeztem feltárni.

A dolgozat célja elsősorban a nagyszülői gyermekgondozás, mint az intergenerációs transzferek egyik fajtájának bemutatása és leírása, illetve a generációs változások és a mögöttük lévő lehetséges okok azonosítása.

1.1. Elméleti összefüggésrendszer

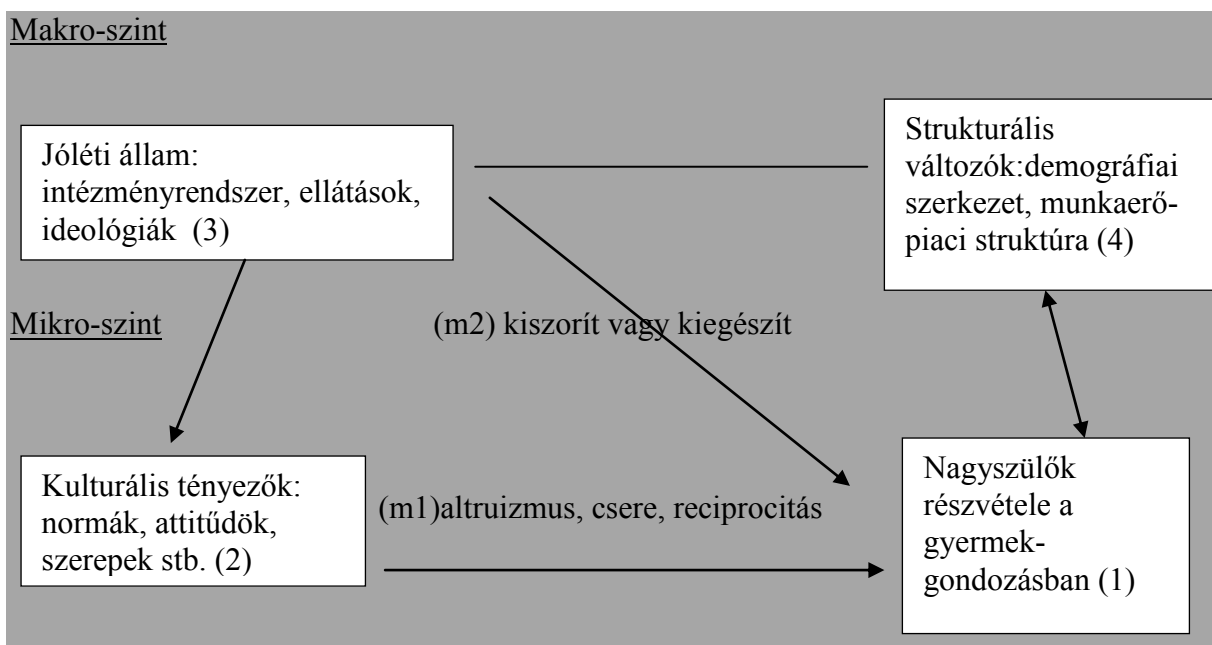
A csökkenő termékenység és az orvostudomány fejlődése miatt nő az idősök, különösen a nagyon idősök (80+) aránya a fejlett társadalmakban. A várható élettartam növekedése miatt egyre nő a valószínűsége annak, hogy egy gyermek úgy cseperedjen fel, hogy hosszú kapcsolatra legyen lehetősége a nagyszüleivel. Ugyanakkor ez egy potenciális gondozási idő, melynek a realizálása számos tényezőtől függ. Dolgozatomban többféle módszertant alkalmazva ezeket a tényezőket igyekeztem feltárni.

² Ugyanakkor Harcsa István (2014) családi kohéziós kutatását érdemes itt megemlíteni, mint egy tágabb keretet, melybe a gondozási transzferek is helyet kaphatnak.

Az elméleti modell szerint:

A nagyszülő gyermekgondozásban való részvételét, ennek intenzitását befolyásolják a mikro-szintű társadalmi normák, kötelezettségek, szokások, attitűdök a csere-, altruizmus, reciprocitás mechanizmusán keresztül. A mikro-szintű normákat befolyásolja makroszinten a jóléti állam, azaz a jóléti rezsimok gondozási dimenziója, ide értve a strukturális és intézményi faktorokat is. Az itt működő mechanizmust nevezhetjük intézményi- vagy rendszerhatásnak. Másrészt van egy közvetlen hatása a jóléti államnak a nagyszülői gyermekgondozásra a jóléti transzfereken keresztül- az itt működő mechanizmus a kizorító vagy kiegészítő hipotézisként bemutatott hatás. A jóléti állam hatással van a makro-szintű strukturális változókra, mint pl. termékenységi ráta, öregedés, válások gyakorisága, többgenerációs háztartások gyakorisága. A makro-szintű strukturális változók pedig visszahatnak mikro-szinten a nagyszülők gyermekgondozásban való részvételének gyakoriságára, intenzitására. Végül a nagyszülők kisgyermekgondozásban való részvétele visszahat a makro-szintű strukturális változókra is (pl. növelheti a termékenységet).

1. Ábra: A nagyszülők kisgyermekgondozásban való részvételének integrált összefüggésrendszere

Emellett célom volt az időbeli változások bemutatása is. Léteznek mikro- és makro-szintű tényezők, melyek a nagyszülő kisgyermekgondozás növekedését valószínűsítik, ilyenek:

1. az idősödés, mivel a fejlett társadalmakban nő az 50+ korcsoport aránya, így egyre többen lesznek nagyszülő korban, ezen belül különösen a nők aránya növekszik,
2. a családok vertikális terjeszkedése, azaz egyre több generáció él egy időben, a köztük lévő kapcsolatok fontosabbá válnak az oldalági rokoni kapcsolatoknál,
3. családi krízishelyzetek gyakoribbá válása: a gazdasági változásokkal párhuzamosan a családok terhei is megnövekednek, egyre nehezebb a munka és gyermekvállalás összehangolása, növekszik a szülői deviáns viselkedés előfordulása, ezért ilyen esetekben gyakran a nagyszülők veszik át az unoka szocializációjának feladatát,
4. egyszülős családok számának növekedése következtében az anya- lánya kapcsolatok megerősödnek,
5. a női foglalkoztatási ráta növekedése, melynek következtében szintén a nagyszülő válhat az elsődleges segítséggé,
6. a gyermekgondozási költségek emelkedése miatt inkább viszik igénybe a szülők a nagyszülő segítségét, mint fizetett segítséget,
7. esélyegyenlőséget célzó családpolitika: azaz ha rendelkezésre áll megfelelő mennyiségű és színvonalú napközbeni kisgyermekellátást biztosító intézményes férőhely, akkor a nagyszülők is szívesebben segítenek, mintha ugyanezt kényszerből kellene megtenniük (funkcionális megoszlás),

míg más tényezők csökkentik ennek a valószínűségét:

1. a termékenységi ráta csökkenése: egyre kevesebb az unoka,
2. az anyák gyermekvállalási életkorának növekedése következtében a nagyszülő korban lévő idősök az unoka születésekor már maguk is gondozásra szorulnak,

3. a családok közti földrajzi távolság növekedése: a mobilitás növekedésével gyakran megszakadnak az intergenerációs kapcsolatok,
4. a nagyszülők válásának gyakorisága: a válással az egyik nagyszülő, jellemzően a nagyapa kiesik az unoka gondozásából,
5. unoka nélküli idősök számának növekedése: ez egyenesen következik a termékenység csökkenéséből,
6. többgenerációs háztartások számának és arányának csökkenése: szintén a családok közti földrajzi távolság növekedésével áll kapcsolatban,
7. a nyugdíjkorhatár kitolása: minél később megy egy idős nyugdíjba, annál valószínűbb, hogy az egészségi állapota annyira megromlik, hogy már nem tud részt venni az unoka gondozásában,
8. az egykeresős-egygondozós családmodellt preferáló családpolitika: a hosszú szülői szabadság (anya otthon van a gyerekkel)- szükségtelenné teheti a nagyszülői segítséget,
9. eltérő nevelési attitűdök: a jelenleg kisgyermeket nevelő párok gyermeknevelési elvei radikálisan különbözhetnek szüleik nézeteitől, ami konfliktusokat okozhat.

Harmadrészt célom volt a változások mögötti mikro-szintű társadalmi folyamatok feltárása (attitűd, motiváció, magyarázatok).

2. FELHASZNÁLT MÓDSZEREK

Kvantitatív, nagymintás survey adatok másodelemzésével, keresztábrákban és többváltozós modellekben vizsgáltam a nagyszülők gyermekgondozásban való részvételét, illetve a részvétel intenzitását befolyásoló tényezőket. Az időbeli változásokat leíró módon, illetve többváltozós modellben elemzem.

Kvalitatív adatelemzés módszerével (narratív interjúk tartalomelemzése) igyekeztem feltárni a változások mögött húzódó mikro társadalmi folyamatokat.

A kutatás időbeli horizontja 1987-től 2004-ig terjedő időszakot ölel át. A kvantitatív adatelemzés két részre tagolódik: egy keresztmetszeti és egy időbeli változásokat bemutató

részre. A előbbihez a 2004-es Generations and Gender Survey Magyarországra vonatkozó adatait használtam. Ennek az adatbázisnak a bevonását egyrészt az indokolja, hogy a transzfer nyújtójának és kapójának jellemzői mellett a gondozás intenzitása is vizsgálható, másrészt hogy az adatai összevethetők nemzetközi adatokkal, mivel a kódrendszere standardizált. Ez utóbbi szempont a kutatás későbbi kiterjeszhetősége, folytatása szempontjából volt számomra lényeges. Az időbeli változások bemutatásához a KSH 1986/67-es és az 1999/2000-es időmérleg adatfelvételeit használtam. Az időmérleg bevonását indokolta, hogy a téma empirikus megközelítésére a nemzetközi szakirodalomban is ennek az adatállománynak az elemzése elterjedt, másrészt így lehetőség nyílt a rendszerváltás előtti és utáni helyzet összehasonlítására.

A GGS adatait a Generations and Gender Programme (<http://www.ggp-i.org/>), az időmérleg adatbázisokat, illetve a dokumentációkat a Tárki adatbankja bocsátotta rendelkezésemre.

A) Kvantitatív adatelemzés forrásai, vizsgált változói:

- 2004: Generations and Gender Survey, Magyarország
- 1986/87. Időmérlegnapló
- 1999/2000. Időmérlegnapló

Vizsgált változók a GGS-ben:

Függő változó: a nagyszülők gyermekgondozásban való részvételének gyakorisága (dummy változóként), intenzitása (a gondozás havi átlagos száma³). Magyarázó változók: a gondozásban részt vevő nagyszülők szocio-ökonómiai jellemzői (kor, nem, unokák száma, legfiatalabb unoka kora, családi állapot, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség, háztartásnagyság⁴, egészségi állapot⁵), a gyermekgondozási segítségben részesülő szülő szocio-ökonómiai jellemzői (kor, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, családi állapot, gyermekszám, legfiatalabb gyermek kora), az intézményes kisgyermekellátás igénybevétele.

³ Sajnos itt csak a havi átlagos gondozási alkalomra kérdezett rá a kérdőív, de nem tudjuk meg pl. azt, hogy egy-egy alkalom mennyi ideig tartott.

⁴ A földrajzi közelséget a háztartás nagyságával tudtam csak mérni

⁵ Krónikus betegséggel való rendelkezés

Vizsgált változók az időmérlegnaplókban:

Függő változó a kisgyermek-gondozási tevékenység végzése percben kifejezve, magyarázó változók: nem, kor, iskolai végzettség, a háztartás nagysága, gazdasági aktivitás, családi állapot.

A kvalitatív interjúelemzéshez egy 2004-es, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetben folyt (kutatásvezető: Török Péter) kutatás interjút elemeztem (N=55). A kvalitatív kutatáshoz használt forrás: Négygenerációs családkutatás, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2004 (A nagyszülő, dédszülői, szülői narratív interjúk másodelemzése, N=55). A nagyszülői kérdőívből a következő témákat elemeztem: nagyszülővé válás, nyugdíjazás, állammal kapcsolatos elvárások, segítségkérés-viszonzás.

3. AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI

3.1. A fogalmak tisztázása szempontjából lényeges megállapítása a dolgozatnak, hogy a gondozási transzferek másként viselkednek, más tényezőktől függnnek, mint az instrumentális vagy pénzbeli transzferek, illetve más a társadalmi funkciójuk. A transzferek fajtája függ az iskolai végzettségtől, a családi állapottól és a nemtől (a magas iskolai végzettségűek, a nagyon idősök, az egyedülállók és a férfiak inkább a pénzbeli támogatást részesítik előnyben). Jelentősek az eltérések az európai régiók között is: míg az északi országokban gyakoribb, de kevésbé intenzív a pénzbeli és gondozási segítség, addig a déli országokban ez éppen fordítva van. A gondozási transzferek áramlása aszimmetrikus: a nagyszülőtől az unoka irányába sokkal gyakoribb, intenzívebb. A viszonzás hiánya összefügghet a nyugdíjrendszer működésével is (a felosztó-kirovó rendszer az intergenerációs szolidaritásra épül).

3.2. A jóléti állam típusai, illetve ezen belül a családpolitikai modellek, eszközök eltérő módon hatnak a nagyszülők kisgyermekellátásban való részvételére (annak mértékére, intenzitására, módjára). Ez a hatás lehet direkt-szándékolt, illetve indirekt-nem szándékolt. Empirikus kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a jóléti állam által nyújtott szolgáltatások nem kiszorítják a családi gondozási transzfereket, mint ahogy azt korábban feltételezték, hanem funkcionálisan kiegészítik azt, ami által lehetőséget biztosítanak a családtagoknak a gondozásba, segítségnyújtásba való önkéntes bekapcsolódásra.

3.3. A nemzetközi szakirodalmi összefüggések magyar adatokkal való összevetése céljából kvantitatív és kvalitatív adatelemzést végeztem. Keresztmetszeti adatok segítségével megvizsgáltam az unoka gondozásában részt vevők és a segítséget kapók jellemzőit. Azt találtam, hogy a nemzetközi adatoktól eltérően nálunk a segítséget nyújtó nagyszülő nemének, gazdasági aktivitásának, egészségi állapotának, unokái számának nem volt jelentősége a bevonódásra. A kor hatása szignifikánsnak bizonyult, növekedésével csökkent a nagyszülői részvétel. Az iskolai végzettség növekedésének, illetve a háztartás méretének pozitív hatását szintén alá tudtuk támasztani a magyar adatokkal. A tipikus nagyszülő tehát 55 év alatti, magasabb iskolai végzettségű, nagyobb taglétszámú háztartásban él, és bár a többváltozós elemzésben eltűnt a gazdasági aktivitás önálló hatása, a keresztábrák alapján a foglalkoztatottak szignifikánsan nagyobb arányban vesznek részt az unoka gondozásában, mint a nyugdíjasok.

3.4. Új eleme a dolgozatnak a gondozás gyakoriságának és intenzitásának megkülönböztetése, illetve társadalmi csoportok szerinti vizsgálata. A gondozásba való bevonódástól fogalmilag és változók szintjén is megkülönböztettük a gondozás intenzitását (melyet a havi gondozási gyakorisággal mértünk). Megállapítottuk, hogy az intenzív gondozásban részt vevők csoportja eltér a gondozásba bevonódók csoportjától. Az intenzív gondozás statisztikai összefüggést mutatott a háztartásmérettel, a gazdasági aktivitással és a nemmel. Az intenzív gondozás által leginkább érintettek ez alapján az 5+ fős háztartásban élők, nők, és a nyugdíjas kort el nem ért gazdaságilag inaktívak. Nem ugyanazok a szocio-ökonómiai csoportok számítanak bevonódónak, mint akik az intenzív gondozásban részt vesznek- az intenzív gondozók jellemzően alacsonyabb társadalmi státusúak.

3.5. Fontos kiemelni, hogy az empirikus eredmények szerint az unoka gondozása (mind a gyakoriság, mind az intenzitás) szempontjából a nyugdíjasok szerepe jóval kisebb, mint ahogy azt a közgondolkodásban feltételezzük.

3.6. A szülők, vagyis a transzfer kapóinak oldaláról lényegesnek találtuk a kort (fiatalabb szülők nagyobb eséllyel kapnak segítséget), azonban a nem ebben az esetben sem volt lényeges. Ezzel szemben az iskolai végzettség növekedésével nőtt az esély a gondozási segítségben való részesülésre. Ez az eredmény nincs összhangban a nemzetközi eredményekkel, ahol az alacsonyabb végzettségű anyák (összefüggésben a rosszabb munkaerő-piaci helyzetükkel) nagyobb eséllyel kapnak segítséget. A gazdasági aktivitásnak

szintén nem volt szerepe, azaz nálunk nem jellemző, hogy a dolgozó anyák gyakrabban számíthatnak nagyszülői segítségre, mint a szülési, gyermekgondozási szabadságon lévők. Ennek az oka véleményem szerint a hosszú és általánosan igénybe vett szülői szabadságban keresendő (az időmérlegnapló megmutatta, hogy a nagyszülők csökkenő tendencia mellett, de a legtöbb időt csecsemőgondozásra fordítják, a két év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája pedig hazánkban 2000-ben 10%⁶ alatt volt). Ugyanígy eltér a nemzetközi összefüggésektől a családi állapot hatása: nálunk nem volt bizonyítható, hogy az elvált szülők gyakrabban kapnak segítséget, mint a házasok. A legfontosabb eredmény ugyanakkor a napközbeni kisgyermekellátás önálló hatása volt: a magyar adatok megerősíteni látszanak a kiegészítő hipotézist, miszerint a fejlett jóléti államokban a jóléti transzferek (ezen belül is elsősorban a munka-család összehangolását segítő eszközök) nem kiszorítják, hanem kiegészítik a családi transzfereket. Azaz nagyszülői segítséget nagyobb eséllyel kapnak azok, akiknek a gyermeke napközbeni ellátásban is részesül. Az interpretáció szerint azért, mert önkéntesen, alkalmanként szívesebben segítenek a nagyszülők, mint kényszerből és intenzíven- ez utóbbi lenne a helyzet, ha nem állna rendelkezésre napközbeni ellátás és/vagy nem lenne biztosított gyermekgondozási szabadság. Érdekes lenne ugyanakkor ezt a kérdést továbbgondolni, mivel ellentmondásosnak tűnik a gazdasági aktivitással összevetve (elvileg azok az anyák vehetnek igénybe napközbeni kisgyermekellátást, akik dolgoznak).

3.7. Az időmérlegnaplók alapján a nagyszülők gyermekgondozásban való részvétele a rendszerváltás után csökkent. Míg 1987-ben az 50+ korcsoportba tartozók 10,6%-a vett részt kiskorú gyermek (unoka) gondozásában, addig 2000-re ez az arány 7,7%-ra csökkent. A gondozással töltött átlagos napi idő ugyanakkor 94-ről 109 percre növekedett. A gondozáson belül a legtöbb időt igénylő tevékenység mindkét évben a csecsemőgondozás volt. Az időbeli összehasonlítás azt is megmutatta, hogy a gondozásban részt vevő nagyszülők szocioökonómiai jellemzői 2000-re gyakorlatilag változatlanok maradtak. A részvétel csökkenésének tehát nagy valószínűséggel a minta összetételének változása az oka, mivel azoknak a csoportoknak a társadalmon belüli aránya nőtt meg jelentősebben (67+, nyugdíjasok, egyszemélyes háztartások), amelyek kevésbé aktívak az unoka gondozásában. Ezeknek a csoportoknak a növekedését pedig nem tudta ellensúlyozni az iskolai végzettségi szintek feljebb tolódása.

⁶ KSH, Munkaerő-felmérés

3.8. Az intergenerációs kapcsolatok mikro-szintű, kulturális változását kvalitatív, interjúk adatok másodelemzésével vizsgáltam. A változások irányáról elmondható, hogy a generációk életútját összevetve nő az egyéni választás szerepe a döntésekben, az életút alakításában, az intergenerációs transzferek alakításában. A szülői generációban az individualizáció eredményeként már megtörik az életút linearitása, mindenki maga felelős azért, ami vele történik, egyéni döntés kérdése, hogy melyik családtagjuknak, milyen formában nyújtanak segítséget, illetve kitől mit fogadnak el. Hierarchikus kapcsolatok helyett sokkal inkább egyenrangú kapcsolatokra törekszenek mind a saját szüleikkel, mind a gyermekeikkel. Ugyanakkor a változásokat nem érzik egyértelműen pozitívnak, jó példa erre a nagyszülő (nagymama)-kép átalakulása.

A generációk életútját végigkövetve társadalmi státusz, mobilitás, anyagi jólét szempontjából a legjobbnak a nagyszülői generáció helyzetét találtuk. Ők a II. Világháború utáni években születtek, a gazdasági fellendülés, társadalmi mobilitás új lehetőségeket nyitott meg előttük a felemelkedésre, ezért az esetükben szokás karrier nemzedékről is beszélni. Ugyanakkor jelenleg ők alkotják az ún. szendvicsgenerációt, aktív koruk ellenére a gondozási terheik a szüleik és a gyermekeik irányába is fennállnak. A szülők generációja a 70-es évek végén született, az ő lehetőségeiket erősen behatárolta a rendszerváltás után bekövetkezett társadalmi-gazdasági szerkezetváltozás.

A társadalmi-gazdasági változások befolyásolták a dédszülők, nagyszülők segítségnyújtási gyakorlatát is. Míg a dédszülői generáció esetén a hely típusú (együtt lakás) segítségnyújtás volt inkább domináns, addig a közp generáció esetén - párhuzamosan a Kádár-korszak életszínvonal növelő intézkedéseivel - már inkább a vagyon (lakásvásárlás). Ennek egyenes következménye lett, hogy csökkentek a többgenerációs háztartások, a földrajzi távolság növekedése pedig a gondozás gyakoriságának csökkenését vonja maga után.

Az unoka gondozásának elkülöníthető a mennyisége és minősége: mindkettőben változást figyelhető meg. A nagyszülők a dédszülőkhöz képest időben már kevesebbet, ritkábban segítenek, jellemzőbb az alkalmi segítségnyújtás. Az okok azonban összetettek. A segítségnyújtás csökkenését segíti elő, hogy a nagyszülők még gazdaságilag aktívak, kettős gondozási teher nehezedik rájuk, úgy érzik, a szülők kevésbé szorulnak rá a segítségre (az anya a fizetett szülői szabadság miatt otthon van a gyerekekkel, anyagilag megengedhetik maguknak a fizetett segítséget), maguk a szülők sem tartanak feltétlenül igényt a gondozási segítségre (nem értenek egyet a nagyszülő generáció nevelési elveivel). A gondozással kapcsolatos tevékenységek ugyanakkor bővülnek, tudatosabbá válik a gyermekekkel való foglalkozás, megjelenik az igény a tudás átadására. Fontos változás, hogy a férfiak

szerepkészletében- különösen az apák generációja esetén- megfigyelhető egy lassú elmozdulás egy érzelmgazdagabb (meleg, megengedő) apatípus irányába. Ezek az apák egyenrangúbb kapcsolatra törekszenek a házastársukkal és a gyermekükkel (segítenek a háztartási munkában, a gyermeknevelésben, erős kötődés kialakítására törekszenek a gyermekükkel).

Ami a transzferallokáció funkcióit illeti, a nagy- és dédszülők részéről két funkció volt egyértelműbben beazonosítható. Egyrészt a segítségnyújtásra való képesség valóban jelentheti azt az idősek számára, hogy ők még hasznos tagjai a családnak. Másrészt a gondozás mint közösségteremtő, integráló erő (társadalmi tőke) szintén megjelent az interjúk során: nem csak anya-lánya, hanem az egész család viszonylatában.

3.9. A magyar jóléti állam II. Világháború előtt kezdődő és máig tartó változását vizsgálva, megállapítottuk, hogy a családpolitikai rendszerünket erős intézményi útfüggés jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a családpolitika elsődlegesen kimondott célja mindmáig a termékenység növelése. Láttuk, hogy az ellátások rendszere a 70-es évektől alig változott. Ez a fajta maternalistának is nevezhető családpolitika (Aczél-Szikra, 2012) nem kívánja levenni a nők válláról a gondozással járó terheket. Elvárja a női munkavégzést, ugyanakkor nem biztosít számukra lehetőséget a munka-család összehangolására- sem a munkavállalói jogokon, sem az intézményes kisgyermekellátás férőhelyeinek biztosításán keresztül. Ilyen intézményi környezetben a szakirodalom szerint a családok kénytelenek a belső erőforrásaikra támaszkodni, az egyén elsősorban a családjától remélhet segítséget, az erős kötések dominánsak (amelyből következik az állammal szembeni bizalmatlanság is). Ugyanakkor az interjúkat elemezve nem ezt tapasztaltuk: a várakozásainkkal ellentétben a generációk között egyértelműen lazulnak a kapcsolatok, megfigyelhető az anyák generációjának izolálódása, az anya-gyerek kapcsolatok szimbiózisa, a kortárs női kapcsolatok, hálózatok keresése, amire csak ráerősít a hosszú, rosszul fizetett gyermekgondozási szabadság, a fizetett munkalehetőségek hiánya. Mindezek a folyamatok negatívan hatnak az apák szerepváltozására is: hiába kezdődött el náluk a nagyapák generációjához képest egy jelentős értékrendbeli, attitűdbeli változás- párhuzamosan a nyugat-európai trendekkel- ha az intézményes keretek, tradicionális családkép, maternalista családpolitika továbbra is csak az anyák gondozási szerepét ismeri el és támogatja.

Mindez negatívan hat az intergenerációs kapcsolatokra is. A hiányzó jóléti szolgáltatások (munka-magánélet összehangolását segítő intézkedések) ugyanis ma már nem hoznak létre

generációk közti szolidaritást, inkább tovább növelik, súlyosbítják a társadalmi- gazdasági változások szülőkre, gyermekekre gyakorolt negatív következményeit.

4. FŐBB HIVATKOZÁSOK

Aczél Zs.-Szikra D. [2012]: A jóléti állam és a nők: a „maternalista” szociálpolitika in: *Bevezetés a szociálpolitika nem szerinti értelmezésébe „Gendering Social Policy”* Dr. Adamik Mária. (szerk) ELTE TáTK, http://tatk.elte.hu/file/BEVEZETES_A_SZOCIALPOLITIKA_NEM.pdf letöltve: 2015. 05.20.

Albertini, M. – Kohli, M – Vogel, C. [2007]: Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns – different regimes? *Journal of European Social Policy*, vol. 17, 319–334. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0958928707081068>

Arrondel, L. – Masson, A. [2006]: Altruism, exchange or indirect reciprocity: what do the data on family transfers show? In: *Handbook of the economics of giving, altruism and reciprocity*, vol. 2. Applications. Ed. S. C. Kolm & J. M. Ythier, pp. 971–1053. Handbooks in economics 23. North-Holland/Elsevier.

Attar-Schwartz, S. – Tan, JP. – Buchanan, A. – Flouri, E. – Griggs, J. [2009]: Grandparenting and Adolescent Adjustment in Two-Parent Biological, Lone-Parent, and Step-Families. *Journal of Family Psychology*, vol. 23, no. 1, 67–75. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/a0014383>

Attias-Donfut, C. – Ogg, J. – Wolff, FC. [2005]: European patterns of intergenerational financial and time transfers. *European Journal of Ageing*, vol. 2, 161–173. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10433-005-0008-7>

Bachman, HJ. – Chase-Lansdale, PL. [2005]: ‘Custodial grandmothers’ physical, mental, and economic well-being: Comparisons of primary caregivers from low-income neighborhoods. *Family Relations*, vol. 54, no. 4, 475–487. p.

Baker, LA. – Silverstein, M. [2008]: Preventive health behaviors among grandmothers raising grandchildren. *Journals of Gerontology Series B-Psychological Sciences and Social Sciences*, vol. 63, no. 5, S304–S311. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/geronb/63.5.S304>

Bálint Mónika–Köllő János [2008]: A gyermektámogatási rendszer munkaerő-piaci hatásai, *Esély*, 1. 3-27.

Barranti, C. [1985]: The grandparent/grandchild relationship: Family resource in an era of voluntary bonds. In *Family Relations. Journal of Applied Child and Family Studies* 34 (3), 343–352. p.

Bauer, T. – Strub, S. [2002]: Ohne Krippe Grosi stunde Vieles still [Without grandparental daycare, many things would come to a standstill]. Input for „Forum Familienfragen” der Eidgenössischen Koordinationskommission für Familienfragen, Solothurn, Switzerland. Büro für arbeits- und sozialpolitische Studie, Berne, & Swiss National Science Foundation.

- Baydar, N. – Brooks-Gunn, J. [1998]: Roles of grandmothers who help care for their grandchildren in the United States. in: *Family Relations*, vol. 47, no. 4, 385–393. p.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. [2002]: *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Sage, London, England.
- Beck, U. [2003]: *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.
- Becker, G. & Tomes [1986]: Human Capital and the Rise and Fall of Families, in: *Journal of Labor Economics*, University of Chicago Press, vol. 4(3).
- Becker, G. [1991]: *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, England.
- Bengtson, V. L. [2001]: Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and the Family* 63(1): 1–16. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>
- Bernal, J. G. – Anuncibay, R. [2008]: Intergenerational grandparent/grandchild relations: the socioeducational role of grandparents. In *Educational Gerontology*, 34: 67–88. p.
- Bettio, F., & Plantenga, J. [2004]: Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*. 10(1). 85-113.p DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/1354570042000198245>
- Bornat, J. – Dimmock, B. – Jones, D. – Peace, S. [1999]: Stepfamilies and older people: Evaluating the implications of family change for an ageing population. *Ageing and Society*, vol. 19, 239–261. p.
- Brandt, M. [2011]: Intergeneration help and a public assistance in Europe. A case of specialization? Mannheim Research Institute for the Economics of Ageing http://mea.mpisoc.mpg.de/uploads/user_mea_discussionpapers/1146_236-11.pdf Letöltve: 2015-05-04
- Brannen, J. – Moss, P. – Mooney, A. [2004]: *Working and caring over the twentieth century, Change and continuity in four-generation families*. Palgrave Macmillan.
- Buchanan, A. – Griggs, J. & Grandparents Plus [2009]: *My second mum and dad: The involvement of grandparents in the lives of teenage children*. Grandparents Plus, London. <http://www.grandparentsplus.org.uk/wp-content/uploads/2011/03/%C3%A2%E2%82%AC%C5%93My-Second-Mum-and-Dad%C3%A2%E2%82%AC%C2%9D-research-report.pdf> Letöltve: 2015. 05. 04.
- Casper, LM. – Bryson, KR. [1998]: Co-resident grandparents and their grandchildren: Grandparent maintained families. *Working paper* no. 26, Population Division, U.S. Bureau of the Census, Washington, D. C.
- Castells, M. [2006]: *Az identitás hatalma. Az információ kora*. Gazdaság, társadalom és kultúra II. kötet, Budapest, Gondolat – Infonia.

- Castles, F.G. and D. Mitchell [1991]: ‘Three Worlds of Welfare Capitalism or Four?’ Australian National University, graduate program in social policy, discussion paper No. 21.
- Chan, CG. – Elder, GH. [2000]: Matrilineal advantage in grandchild-grandparent relations. *Gerontologist*, vol. 40, no. 2, 179–190. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/geront/40.2.179>
- Clarke, L. – Roberts, C. [2004]: The meaning of grandparenthood and its contribution to the quality of life of older people. In *Growing Older Quality of life in old age*, edited by Alan Walker and Catherine Hagan Hennessy, Open University Press, London, 188–209. p.
- Coall, D.A. – Hertwig, R. [2010]: Grandparental investment: Past, present, and future. In *Behavioral and Brain Sciences* 33, 1–59. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0140525X09991105>
- Creasey, GL. – Kaliher, G. [1994]: Age-differences in grandchildren’s perceptions of relations with grandparents. *Journal of Adolescence*, vol. 17, no. 5, 411–426. p.
- Daly, M - Lewis, J [2000]: The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology*, vol. 51, no. 2, pp. 281-298. <http://www.crassh.cam.ac.uk/uploads/documents/Daly%20Lewis.pdf> Letöltve: 2015. 06.07.
- Darvas Ágnes [2000]: Utak vagy tévutak? A családtámogatások alakulása Közép-Kelet-Európában a rendszerváltás óta, PhD disszertáció, Bp.
- Davis, MM. – McGonagle, K. – Schoeni, RG. – Stafford, F. [2008]: Grandparental and parental obesity influences on childhood overweight: Implications for primary care practice. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, vol. 21, no. 6, 549–554. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.3122/jabfm.2008.06.070140>
- Dench et al. [2000]: The role of grandparents. In: Jowell, R. et al. *British Social Attitude Survey*, 16th Report, Aldershot, Aldgate, 135-156. p.
- Dench, G. – Ogg, J. – Thomson, K. [1999]: The role of grandparents. In R Jowell et al. (eds.), *British Social Attitudes the 16th report. Who shares New Labour values?* Ashgate Publishing Company, Aldershot, Hants, England, 135–156. p.
- Dench, G. – Ogg, J. [2002]: *Grandparenting in Britain: A baseline study*. Institute of Community Studies, London.
- Drew, LM. – Silverstein, M. [2007]: ‘Grandparents’ psychological well-being after loss of contact with their grandchildren. *Journal of Family Psychology*, vol. 21, no. 3, 372–379. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.21.3.372>
- Duncan, S. – Edwards, R. – Alldred, P. – Reynolds, T. [2003]: Motherhood, paid work and partnering: Values and theories. *Work, Employment and Society*, vol. 17, no. 2, 309–330. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0950017003017002005>
- Dupcsik, Cs.-Tóth, O. [2008]: Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51. évf. 4. szám 307–328.

Dykstra, P. A. – Komter, A. E. [2006]: Structural characteristics of Dutch kin networks. In Dykstra, P. A. et al. (eds): *Family solidarity in the Netherlands*. Amsterdam, Dutch University Press, 21–42. p.

Dykstra, P. A. [2010]: *Intergenerational family relationship in ageing societies*. United Nation Publication.

Ellingsæter, A. L. [1998]: Dual Breadwinner Societies: Provider Models in the Scandinavian Welfare States. *Acta Sociologica*. Vol. 41. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/000169939804100105>

Esping-Andersen, G. [1990]: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, Polity Press.

Esping-Andersen, G. [2009]: *Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles*. Oxford: Polity Press, 2009, 214 pp.

Eurobarometer [2009]: Intergenerational solidarity, analytical report. Flash EB series 269.

Európai Bizottság [2005]: *Green paper, confronting demographic change: A new solidarity between the generations*. Brussels.

Európai Bizottság [2010]: A Bizottság Közleménye Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:HU:PDF> Letöltve: 2012. április

Európai Bizottság [2014]: The 2015 Ageing Report, Underlying Assumptions and Projection Methodologies. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee8_en.pdf Letöltve 2015. május 27.

Falussy Béla – Harcsa István [2000]: *Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén*. Magyar nyelvű elemzés kétnyelvű táblázatokkal. Budapest, KSH.

Fergusson, E. – Maughan, B. – Golding, J. [2008]: Which children receive grandparental care and what effect does it have? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 49, no. 2, 161–169. p. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01840.x>

Ferrarini, Tommy [2006]: *Families, States and Labour Markets Institutions, Causes and Consequences of Family Policy in Post-War Welfare States*, Edward Elgar Publishing, UK, USA.

Fink, J. [2004]: Question of care in: Fink, J. (ed) *Care: Personal lives and social policy*. The Policy Press, Bristol, pp. 2-38.

Fuller-Thomson, E. – Minkler, M. – Driver, D. [1997]: A profile of grandparents raising grandchildren in the United States. *Gerontologist*, vol. 37, no. 3, 406–411. p.

Gál, R.I. [2003]: *Apák és fiúk és unokák. Jövedelemáramlás együttélő korosztályok között.* Osiris tankönyvek, Tárki-Osiris, Budapest.

Gauthier, A. [2001]: The impact of public policies on families and demographic behaviour. Paper presented at the ESF/EURESCO conference 'The second demographic transition in Europe' (Bad Herrenalb, Germany 23-28 June 2001)

Geurts, T. – Poortman, A. – van Tilburg, T. – Dykstra, A. [2009]: Contact between grandchildren and their grandparents in early adulthood. *Journal of Family Issues*, 30, 12, 1698–1713. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0192513X09336340>

Giddens, A. [1999; 2000]: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Budapest, Napvilág kiadó.

Glaser, K. et al. [2010]: Grandparenting in Europe. <http://www.grandparentsplus.org.uk/wp-content/uploads/2011/03/Grandparenting-in-Europe-executive-summary.pdf> Letöltve: 2014. október 10.

Goodman, CC. – Silverstein, M. [2001]: Grandmothers who parent their grandchildren – An exploratory study of close relations across three generations. *Journal of Family Issues*, vol. 22, no. 5, 557–578. p.

Goodman, CC. – Silverstein, M. [2002]: Grandmothers raising grandchildren: Family structure and well-being in culturally diverse families. *The Gerontologist*, vol. 42, no. 5, 676–689. p.

Goodsell, T.L. – Bates, J. S. Behnke, A. O. [2008]: Fatherhood stories: Grandparents, grandchildren, and gender differences. *Journal of Social and Personal Relationship* 28 (1) 134–154. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0265407510386447>

Gray, A. [2005]: The changing availability of grandparents as carers and its implications for childcare policy in the UK. *Journal of Social Policy*. 34(4), 557–577. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0047279405009153>

Grundy, E. [2005]: Reciprocity in relationships: socio-economic and health influences on intergenerational exchanges between Third Age parents and their adult children in Great Britain. *British Journal of Sociology*, vol. 56, no. 2, 233–255. p.

Guzman, L. [2004]: Grandma and grandpa taking care of the kids: Patterns of Involvement. *Child Trends*. Letöltve: 2013.10.07. <http://www.childtrends.org/files/grandparentsrb.pdf>

Gyarmati, A. [2008]: A napközbeni kisgyermekellátás lehetséges módjainak ismertsége, ezek megítélése a lakosság körében. *Bominfo*, Hírcsomag, 2008/2.

Gyarmati A. [2009b]: Népesedéspolitikai, szociálpolitikai, gyermekvédelmi értékek, célok, eszközök változása a magyar családtámogatási rendszerben a rendszerváltástól napjainkig, in: *Demográfia*, 2009. 54. évf. 4. szám. 376-406 o.

- Haas, L. [2003]: Parental leave and gender equality- Lesson from the European Union. *Review of Policy Research* 6, 89-114. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1541-1338.d01-6>
- Haber Kern K. & Szydlik, M. [2010]: State care provision, societal opinion and children's care of older parents in 11 European countries. *Ageing and Society*, 30. 299-323. <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X09990316>
- Hagestad, G. O. – Uhlenberg, P. [2007]: The Impact of Demographic Changes on Relations Between Age Groups and Generations: A Comparative Perspective. In Schaie – W. Uhlenberg, P. (eds): *Social Structures Demographic Changes and the Well-Being of Older Persons*. Springer Publishing Company, New York. 239–262. p.
- Hagestad, GO. [2006]: Transfers between grandparents and grandchildren: the importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift Für Familienforschung*, vol. 18, 315–332. p.
- Hamilton, H. A. [2005]: Extended families and adolescent well-being. *Journal of Adolescent Health*, vol. 36, no. 3, 260–266. p.
- Hank, K. – Buber, I. [2009]: Grandparents caring for their grandchildren findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, vol. 30, no. 1, 53–73. p. <http://dx.doi.org/10.1177/0192513X08322627>
- Harcza István – Sebők Csilla [2002]: *Életmód-időmérleg. A népesség időfelhasználása 1986/1987 és 1999/2000-ben*. Budapest, KSH.
- Harcza István [1996]: *Az ifjúság életkörülményei. Gyermek a családban- családok közötti együttműködés*. Budapest, KSH Társadalomstatistikai füzetek 17.
- Hayslip, B. – Kaminski, PL. [2005]: Grandparents raising their grandchildren: A review of the literature and suggestions for practice. *Gerontologist*, vol. 45, no. 2, 262–269. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/geront/45.2.262>
- Heckman, J. J. [2008]: Schools, skills, and synapses. *Economic Inquiry*, 46: 289–324. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1465-7295.2008.00163.x>
- Hochschild, A. R. [1995]: The culture of politics: traditional, postmodern, cold-modern and warm-modern ideals of care. *Social Politics*, vol. 2, no. 3, pp. 333-346.
- Hoff, A. [2007]: Patterns of intergenerational support in grandparent-grandchild and parent-child relationships in Germany. *Ageing & Society*, vol. 27, 643–665. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X07006095>
- Huber, M. et al. [2009]: Facts and figures on long term care, Europe and North America, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna.
- Igel, C. et al, [2009]: Specialization between family and state intergeneration time transfers in Western Europe. In: *Journal of Comparative Family Studies*, 40,2: 203-226.
- Inglot, T. [2011]: Continuity and change in family policies of the new European democracies: A Comparison of Poland, Hungary, and Romania Part I: Institutional legacies

and path dependence in family practice - 1945 TO 2000 An NCEEER Working Paper by: Tomas Inglot, Dorottya Szikra, Christina Rat. https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2011_825-10_Inglot1.pdf, letöltve: 2015. 06.07.

Jendrek, MP. [1993]: Grandparents who parent their grandchildren – effects on lifestyle. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 55, no. 3, 609–621. p. <http://dx.doi.org/10.2307/353342>

Joung, M.-Willmott, P. [1957, 1999]: *Család és rokonság Kelet-Londonban*. Új Mandátum könyvkiadó, Bp. 1999.

King, V. – Elder, GH. [1997]: The legacy of grandparenting: Childhood experiences with grandparents and current involvement with grandchildren. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 59, no. 4, 848–859. p.

Kinsella, K. – Wan, H. – U.S. Census Bureau [2009]: An Aging World: 2008. *International Population Reports*, P95/09-1, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. <https://www.census.gov/prod/2009pubs/p95-09-1.pdf>
Letöltve: 2015. 06.20.

Klinger András [1996]: *Demográfia*. Budapest, KSH– ELTE.

Kohli, M. – Kunemunk, H. – Motel, A. – Szydlik, M. [2000]: Families apart? Intergeneration transfers in East and West Germany. In Arber & Attias-Donfut, C. (eds.): *The myth of generational conflict: The family and the state in ageing societies*. London, Routledge, 88–99. p.

Kohli, M. [1999]: Private and public transfers between generations: linking the family and the state in: *European Societies* 1 (1) 84-104.

Kohli, M. [2005]: Intergenerational transfers and inheritance: a comparative view. In *Intergenerational Relations Across Time and Place. Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, vol. 24, M. Silverstein, ed., pp. 266-289.

Korpi W., Ferrarini, T., Englund, S. [2010]: Women’s conditions and opportunities under different types of family policies in western countries: Gender inequalities re-examined. http://www.espanet2010.net/en/14/Gender_Equity_and_Social_Policy.page Letöltve: 2011. április 10.

Korpi, W. [2000]: ‘Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States’, *Social Politics*, 7(2), 127–91. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/sp/7.2.127>

Korpi, W. and J. Palme [1998]: ‘The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries’, *American Sociological Review*, 63(5), 661–87.

Koslowski, AS. [2009]: Grandparents and the care of their grandchildren. In Stillwell, J. (ed.): *Fertility, living arrangements, care and mobility*. Springer, London, 171–190. p.

Lee, G. R. – Netzer, J. K. – Coward R. T. [1994]: Filial responsibility expectation and patterns of intergeneration assistance. *Journal of Marriage and Family*, 56, 559–565. p.

Leibfried, S. [1992]: 'Towards a European Welfare State?', in Ferge és Kolberg (eds), *Social Policy in Changing Europe*, Frankfurt: Campus Verlag.

Leira, S - Saraceno, C [2002]: Care: actors, relationships and contexts, in B Hobson and J Lewis (eds.), *Contested concepts in gender and social politics*, Edwar Edgar Publishing, Cheltenham, pp. 55-83.

Leitner, S. [2003]: "Varieties of Familialism. The caring function of the family in comparative perspective " *European Societies* 5(4): 353-375.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/1461669032000127642>

Lelkes, O. Vanhuysse, P [2001]: Demokratikus állam, jóléti állam: új teóriák régi témákról. In: *Szociológiai Szemle*, 2001/2. 96-107.

Lewis, J. [1992]: 'Gender and the Development of Welfare State Regimes', *Journal of Social Policy*, 2(3), 159–73.

Litwak, E. – Kulis, S. [1987]: Technology, proximity and measures of kin support. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 649–661. p.

Medgyesi, Márton [2005]: A Nemzedékek közötti transzferek és a társadalmi státusz átörökítése. BCE, PhD disszertáció, Budapest.

Meltzer, H. [1994]: *Day care services for young children*. Department of Health. HMSO, London.

Mitchell, W. [2007]: Research Review: The role of grandparents in intergenerational support for families with disabled children: a review of the literature. *Child & Family Social Work*, vol. 12, no. 1, 94–101. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00421.x>

Mód, A. [1963]: A nők helyzete a munkahelyen és otthon. *Statisztikai Szemle*, 08–09. szám, 791–806. p.

Nauck, B. – Steinbach, A. [2009]: Intergenerational Relationships. *RatSWD Working Paper Series*, No 116.

Neyer, G. - Andersson, Gunnar [2008]: Consequences of family policies on childbearing behavior: effects or artifacts? In: *Population and development review* 34 (4):699-724. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1728-4457.2008.00246.x>

OECD [2004]: Early Childhood Education and Care. Country Note for Hungary, OECD Directorate for Education

OECD [2005]: *Long term care for older people*. Paris, OECD.

OECD [2011]: *Doing Better for Families*. OECD Publishing.

Orloff, A.S. [1993]: Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review* Vol. 58, No. 3 (Jun., 1993), pp. 303-328. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2095903>

Papházi Tibor [2005]: A segítségnyújtás formái, in: Török P. (szerk) *Képek az albumból, Munka és gondozás négygenerációs családok életében*, Bp., NCSSZI

Pearce, A. et al. [2010]: Is childcare associated with the risk of overweight and obesity in the early years? Findings from the U.K. Millennium Cohort Study. *International Journal of Obesity*, vol. Advance online publication, 1–9. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1038/ijo.2010.15>

Pew Research Centre [2010]: The Return of the Multi-Generational Family Household. Letöltve: 2015.06.19. <http://pewsocialtrends.org/files/2010/10/752-multi-generational-families.pdf>

Pfau-Effinger, B. [2010]: Family policies and the departure from the male breadwinner family model – different development paths in European welfare states. ESPAnet Conference, Budapest, 2010. September 2-4.

Post, W. – Van Poppel, F. – Van Imhoff, E. – Kruse, E. [1997]: Reconstructing the extended kin-network in the Netherlands with genealogical data: Methods, problems, and results. *Population Studies*, vol. 51, no. 3, 263–278. p.

Róbert, Péter [1982]: Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban, in: *Valóság*, 10. sz. 37-47.p.

Róbert, Péter [1991]: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. Az iskolázottsági esélyek változása az 1980-as évek végéig. In: *Szociológiai Szemle* 1991. p. 59-84.

Sainsbury, D. [1996]: *Gender Equality and Welfare States*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sainsbury, D. (ed) [1994]: *Gendering Welfare States*, London: Sage Publications.

Scharle, Á. [2007]: The effect of welfare provisions on female labour supply in Central and Eastern Europe. In: *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 9:2, 157-174. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13876980701311596>

Sigle-Rushton, W. [2004]: Public policy and families. In: Scott, Jacqueline, Treas, Judith, Richards, Martin (szerk): *The Blackwell Companion to Sociology of Families*. Blackwell publishing, USA.

Silverstein, M. – Long, JD. [1998]: Trajectories of grandparents perceived solidarity with adult. *Journal of Marriage and the Family* 60. (1998, november), 912-923 p.

Silverstein, M. – Marengo, A. [2001]: How Americans enact the grandparent role across the family life course. *Journal of Family Issues*, vol. 22, no. 4, 493–522. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/019251301022004006>

Silverstein, M. – Ruiz, S. [2006]: Breaking the chain: How grandparents moderate the transmission of maternal depression to their grandchildren. *Family Relations*, vol. 55, no. 5, 601–612. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.3149/jms.2103.305>

Skinner, C. – Finch, N. [2006]: Lone parents and informal childcare: A tax credit childcare subsidy? *Social Policy & Administration*, vol. 40, no. 7, 807–823. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9515.2006.00534.x>

Smith, GC. – Palmieri, PA. [2007] Risk of psychological difficulties among children raised by custodial grandparents. *Psychiatric Services*, vol. 58, no. 10, 1303–1310. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1176/appi.ps.58.10.1303>

Soldo, BJ. – Hill, MS. [1995]: Family structure and transfer measures in the health and retirement study – Background and overview. *Journal of Human Resources*, vol. 30, S108–S137.

Spéder, Zs. [2002]: Generációk és élethelyzetek: Háztartások közti segítő kapcsolatok. In: Spéder Zs. (szerk.) Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés. KSH, NKI, Bp.

Speight, S. et al. [2009]: Childcare and early years survey of parents. Research report DCSF-RR136, National Centre for Social Research, London. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/181364/CWRC-00083-2011.pdf letöltve: 2015-06-22

Spence, S.A. – Black, S. R. – Adams, J. P. – Crowther, M.R. [2001]: Grandparents and grandparenting in a Rural Southern State: A study of demographic characteristics, roles, and relationships. *Journal of Family Issues*, Vol. 22. No.4. May 2001, 523–534. p.

Spitze, G. – Logan, JR. [1992]: Helping as a component of parent-adult child relations. *Research on Aging*, vol. 14, no. 3, 291–312. p.

Stevenson, B. – Wolfers, J. [2007]: Marriage and divorce: Changes and their driving forces. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 21, no. 2, 27–52. p. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.21.2.27>

Surányi, É., Danis I., Herczog, M. [2010]: Családpolitika más-más szemmel. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest.

Sussman, M. B. – Burchinal, L. [1962]: Kin family network. Unheralded structure in current conceptualizations of family functioning. In *Marriage and Family Living*, 24. 231–240. p.

Szikra, D. [2008]: A szociálpolitika másik arca. Fajvédelem és produktív szociálpolitika az 1940-es évek Magyarországon. In *Századvég, Új folyam*, 35-77.

Szikra, D. [2011]: Tradition Matters: Child Care and Primary School Education in Modern Hungary. In. *Child Care and Primary Education in Post-War Europe*. Karen Hagemann, Konrad Jarausch and Cristina Allemann-Ghionda (eds.) New York and Oxford, Berghahn Books.

Thévenon, O. [2011]: Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review* 37 (1): 57 – 87 (MARCH 2011)

Titmuss, R. [1974]: *Social Policy*, London: Allen & Unwin.

- Tomassini, C. et al. [2004]: Living arrangements among older people: An overview of trends in Europe and the USA. *Population Trends*, vol. 115, 24–34. p.
- Tomka, B. [2006]: Rászorultsági elv vagy általános szociális jogok? Jóléti rendszerek történeti és összehasonlító kutatásának tanulságai. In: *Esély* 2006/5
- Tomka, B. [2008]: A jóléti állam Európában és Magyarországon, Budapest, Corvina kiadó.
- Török, Péter [2005]: *Képek az albumból, Munka és gondozás négygenerációs családok életében*, Bp., NCSSZI
- U.S. Census Bureau [2004]: Table CH-7. Grandchildren Living in the Home of Their Grandparents: 1970-Present, <http://www.census.gov/population/socdemo/hh-fam/tabCH-7.pdf>
Letöltve: 2015-06-17:
- Valuch, T, [2001]: *Magyarország társadalomtörténete a XX. Sz. második felében*, Osiris, Budapest
- Vandell, DL. et al. [2003]: Variations in childcare by grandparents during the first three years. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 65, no. 2, 375–381. p.
- Wall, K. [2007]: Leave policy models and the articulation of work and family in Europe: a comparative perspective. In: *International Review of Leave Policies and Related Research 2007*. Edited by Peter Moss, Karin Wall. 25-45 p.
- Watkins, SC. – Menken, JA. – Bongaarts, J. [1987]: Demographic foundations of family change. *American Sociological Review*, vol. 52, 346–358. p.
- Wheelock, J. – Jones, K. [2002]: Grandparents are the next best thing: Informal childcare for working parents in urban Britain. *Journal of Social Policy*, vol. 31, 441–463. p.

5. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

Magyar nyelven

Gyarmati Andrea [2005]: Apaszerepek változása a négygenerációs családkutatás tükrében. In: Török Péter (szerk.) *Képek az albumból. Munka és gondozás négygenerációs családok életében*. Kapocs könyvek 10. NCCSSZI, Budapest, 2005. 85-102. o

Gyarmati Andrea [2008]: Népesedéspolitikai, szociálpolitikai, gyermekvédelmi értékek, célok, eszközök változása a magyar családtámogatási rendszerben a rendszerváltástól napjainkig, in: *Demográfia*, 54. évf. 4. szám. 376-406 o.

Gyarmati Andrea [2009]: Hogyan verjünk hidat az idősekhez? Az 50 év fölöttiek kommunikációs és kapcsolathálózatának néhány jellemzője. In: *Információs Társadalom* 2009. IX/4. szám, 55-69o.

Farkas Gabriella, Gyarmati Andrea, Molnár Szilárd []: Az idősödő társadalom gazdasági és társadalmi kihívásai Magyarországon, . In: *Információs Társadalom* 2009. IX/4. szám 7-31 o.

Gyarmati Andrea [2011]: Nagyszülők és unokák. Az intergenerációs kapcsolatok jellege és változása. In: *Kapocs* 51. X. évf. 4. szám, 2-18. o.

Gyarmati Andrea [2013]: A családtól az egyénig - a családdal kapcsolatos globális változások okai és intézményi következményei, in: Rácz Andrea (szerk) *Modernizációs kihívások és szolgáltatási válaszok a gyermekvállalás- és nevelés területén*, Rubeus egyesület, 7-32.o. ISBN: 978-963-08-5753-6

Gyarmati Andrea [2014]: A nagyszülői gyermekgondozás intergenerációs változásának néhány jellemzője Magyarországon, kvalitatív adatokon, in. *Demográfia*, 2014. 57. évf. 1. szám, 45-72 o.

Angol nyelven:

Gyarmati, A. [2010]: Changing values and measures in population policy, social policy and child protection in the Hungarian system of family benefits from 1989 to 2008. in: Agota Scharle (edt) *Manka goes to work, public childcare in the Visegrad countries 1989-2009*. 57-83 pp. e-book,

Letölthető: http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/7204/ssoar-2010-manka_goes_to_work.pdf?sequence=1